

บทที่ 5

บทสรุป

ข้อสรุป

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของไทยทุกฉบับตั้งแต่ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 - 2509) จนถึงฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525 - 2529) เน้นความสำคัญทางการเกษตร และมุ่งพัฒนาการเกษตรเป็นอันดับแรก แม้แต่โครงการพัฒนาในด้านอื่น ๆ ก็เป็นโครงการที่สอดคล้องกับการพัฒนาทางการเกษตร แต่ผลของการพัฒนาเท่าที่ผ่านมา เกษตรกรส่วนใหญ่ยังยากจนอยู่เช่นเดิม ไม่มีทุนในการประกอบอาชีพ ฝักรະหะหนີล้นนากมมาย ระบบตลาดไม่เอื้ออำนวยแก่เกษตรกร การพัฒนาสาธารณูปโภคยังไม่ทั่วถึง สิ่งเหล่านี้ย่อมส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของชาติ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง

ดังนั้นเพื่อเป็นการช่วยเหลือเกษตรกร และเพื่อให้การดำเนินงานสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520 - 2524) ธนาคารกรุงไทย จำกัด จึงได้คิดโครงการสินเชื่อเพื่อการเกษตรแผนสามประสานขึ้น โดยประสานการผลิต การตลาด และเงินทุนเข้าด้วยกัน เพื่อให้การประกอบเศรษฐกิจครบวงจร ธนาคารกรุงไทย จำกัด ได้ทำโครงการสินเชื่อเพื่อการเกษตรแผนสามประสานนี้ไปทดลองดำเนินกิจการที่ตำบลหัวดง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร โดยใช้ชื่อว่า "โครงการช่วยเหลือลูกเสือชาวบ้านที่เป็นเกษตรกร ตามโครงการสินเชื่อเพื่อการเกษตรแผนสามประสาน" ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2520 จนกระทั่งปัจจุบัน ผลปรากฏว่า เกษตรกรมีความเป็นอยู่ดีขึ้น และภาระหนี้สินลดน้อยลง ผู้วิจัยมีความเห็นว่า การที่โครงการนี้สำเร็จผลได้ ส่วนหนึ่งอาจเนื่องมาจากการสื่อสาร จึงได้ทำการวิจัยในโครงการนี้ โดยตั้งวัตถุประสงค์ของการวิจัยไว้ 6 ข้อ คือ

1. เพื่อทราบลักษณะทั่ว ๆ ไปของเกษตรกรในเขตตำบลหัวดง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร ที่ติดต่อการยอมรับโครงการฯ
2. เพื่อทราบรูปแบบของการสื่อสารที่มีต่อผลสัมฤทธิ์ของโครงการฯ
3. เพื่อเข้าใจประสิทธิภาพของสื่อแต่ละประเภทที่ใช้อยู่ในโครงการฯ
4. เพื่อทราบความน่าเชื่อถือของสื่อแต่ละประเภทที่ใช้อยู่ในโครงการฯ

5. เพื่อทราบความแตกต่างของพฤติกรรมการเปิดรับข่าวลือจากสื่อต่าง ๆ ที่มีต่อระดับความรู้ในหลักการของโครงการฯ และการยอมรับโครงการฯ ระหว่างเกษตรกรที่มีลักษณะตามแบบประเพณีโบราณ กับเกษตรกรที่มีลักษณะทันสมัย

6. เพื่อทราบความแตกต่างในความเร็ว-ช้าของการยอมรับโครงการฯ และสถานการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคมระหว่างเกษตรกรที่มีลักษณะตามแบบประเพณีโบราณ และเกษตรกรที่มีลักษณะทันสมัย

ในการดำเนินงานวิจัยนั้น ได้ทำการวางแผนงานวิจัยแบบ *One-shot descriptive study* และทำการเลือกตัวอย่างขนาด 170 คน โดยใช้วิธี *Simple random sampling* มาจากประชากรทั้งหมด 1,254 คน ผู้วิจัยได้สร้างแบบสอบถามและออกทำการสัมภาษณ์ตัวอย่างในเขตตำบลห้วยดงอำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร เป็นเวลา 5 วัน คือตั้งแต่วันที่ 17-21 ธันวาคม 2524 เนื่องจากมีอุปสรรคบางประการ จึงเก็บตัวอย่างได้เพียง 155 คน คิดเป็นร้อยละ 91.18 ของขนาดตัวอย่างจริง ภายหลังจากการประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูลเรียบร้อยแล้ว สามารถสรุปผลการวิจัยแยกเป็นส่วน ๆ ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังต่อไปนี้คือ

ข้อมูลในส่วนที่เกี่ยวข้องกับลักษณะทั่วไปของเกษตรกร ผลการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยร้อยละปรากฏว่า เกษตรกรร้อยละ 74.8 เป็นเพศชาย และร้อยละ 34.2 มีอายุอยู่ระหว่าง 36-45 ปี ร้อยละ 80 จบการศึกษาระดับประถมศึกษาตอนต้น เกษตรกรที่นาเป็นอาชีพหลักสูงถึงร้อยละ 93.5 ของเกษตรกรทั้งหมด มีเกษตรกรเพียงร้อยละ 41.3 ตอบว่ามีอาชีพรอง ซึ่งได้แก่การค้าขายเป็นส่วนใหญ่ เกษตรกรเกินครึ่งคือร้อยละ 63.9 มีที่ดินเป็นของตนเอง โดยเกษตรกรร้อยละ 26.5 ถือครองที่ดินจำนวน 51-100 ไร่ เกษตรกรร้อยละ 43.9 มีรายได้เฉลี่ยเดือนละกว่า 5,000 บาท ในเรื่องการดำรงตำแหน่งต่าง ๆ ในสังคม ร้อยละ 48.4 ของเกษตรกรทั้งหมดตอบว่า "เคย" และตำแหน่งที่เกษตรกรส่วนใหญ่เคยดำรงและยังดำรงอยู่ คือตำแหน่งในระดับของโครงการฯ ซึ่งได้แก่ ตำแหน่งกรรมการร้านค้าสหกรณ์ชมรมลูกเสือชาวบ้านห้วยดง จำกัด และตำแหน่งอนุกรรมการชมรมลูกเสือชาวบ้านห้วยดง ส่วนเรื่องที่เกษตรกรให้ความช่วยเหลือหรือให้คำปรึกษาหารือในเรื่องต่าง ๆ แก่บุคคลอื่นนั้น ร้อยละ 49.7 ตอบว่า "เคย" และร้อยละ 35.5 ให้ความช่วยเหลือและให้คำปรึกษาประมาณเดือนละ 1-3 ครั้ง ในด้านที่เกี่ยวกับการยอมรับโครงการฯ จากการสำรวจพบว่า เกษตรกรร้อยละ 33.6 ยอมรับโครงการฯ ในปี พ.ศ. 2521 เกษตรกรร้อยละ 48.4 ถูกจัดอยู่ในกลุ่มที่มีสถานการณ์

ทางเศรษฐกิจและสังคมสูง และเกษตรกรรมร้อยละ 52.3 ถูกจัดอยู่ในกลุ่มที่มีระดับความร่ำรวยสูง

ส่วนที่สองเป็นการวิเคราะห์รูปแบบของการสื่อสาร ซึ่งประกอบด้วยขั้นตอนและทิศทางของการสื่อสาร จากการวิเคราะห์ข้อมูลด้วย *Chi-square* ปรากฏว่าไม่เป็นไปตามสมมติฐานข้อที่ 1 ที่ว่าการเผยแพร่ข่าวสารของโครงการช่วยเหลือลูกเสือชาวบ้านที่เป็นเกษตรกร ตามโครงการสินเชื่อเพื่อการเกษตรแผนสามประสาน ในเขตตำบลหัวดง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร ส่วนใหญ่เป็นไปตามการสื่อสารแบบหลายขั้นตอน กล่าวคือ จำนวนเกษตรกรที่มีการสื่อสารแบบขั้นตอนเดียว สองขั้นตอน และหลายขั้นตอนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.01 โดยจำนวนเกษตรกรที่มีการสื่อสารแบบขั้นตอนเดียวมีจำนวนมากที่สุด รองลงมาคือการสื่อสารแบบสองขั้นตอน ส่วนการสื่อสารแบบหลายขั้นตอนมีจำนวนเกษตรกรน้อยที่สุด การที่ผลวิจัยไม่เป็นไปตามสมมติฐานอาจจะเป็นเพราะ กลุ่มตัวอย่างมีลักษณะเฉพาะ คือ เป็นเกษตรกรที่เป็นลูกเสือชาวบ้านทั้งหมด ลูกเสือชาวบ้านมีลักษณะเป็นกลุ่มที่ค่อนข้างมีระเบียบวินัยและเชื่อฟังผู้นำ ดังนั้นการตัดสินใจกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งจึงขึ้นอยู่กับการตัดสินใจของผู้นำ ที่อยู่ในตำแหน่งหรือฐานะสูงกว่า ซึ่งในโครงการฯนี้คือ ประธานชมรมลูกเสือชาวบ้านหัวดง จึงกล่าวได้ว่า เมื่อนวัตกรรมถูกตัดสินใจโดยผู้มีอำนาจ (*Authority decision*) สมาชิกส่วนใหญ่ก็จะยอมรับการตัดสินใจนั้น ดังที่โรเจอร์ (Rogers) ได้กล่าวไว้ว่า อัตราการยอมรับนวัตกรรมที่เร็วที่สุด จะมาจากการตัดสินใจโดยผู้มีอำนาจ ทั้งนี้เพราะมีบุคคลเข้ามาเกี่ยวข้องในกระบวนการตัดสินใจน้อยที่สุด¹ เช่นเดียวกับที่เบนนิสและเชปพาร์ด (*Bennis and Shepard*) ได้กล่าวว่า การสื่อสารที่มีความเที่ยงตรงที่สุดในกระบวนการตัดสินใจ ขึ้นอยู่กับความรู้สึกของสมาชิกในกลุ่มที่มีต่อผู้มีอำนาจและความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างสมาชิกด้วยกันเอง ถ้าสมาชิกของกลุ่มรู้สึกว่าคุณต้องพึ่งพาอาศัยผู้มีอำนาจมาก และจำเป็นต้องรักษาความสัมพันธ์อันใกล้ชิดกับกลุ่มแล้ว การตัดสินใจนั้นก็จะเป็นไปอย่างรวดเร็วและเที่ยงตรงที่สุด² ซึ่งอำนาจในที่นี้ไม่ได้หมายถึง อำนาจบังคับ แต่หมายถึงอำนาจที่เกิดจากความรั้ว ความเชี่ยวชาญ บุคลิกภาพที่มีเสน่ห์ดึงดูดใจ หรืออำนาจที่เกิดจากตำแหน่งของบุคคลที่

¹Rogers and Shoemaker, *Communication of Innovation : A Cross Cultural Approach*, op. cit., p. 158.

²W.G. Bennis and H.A. Shepard, "A Theory of Group Development," *Human Relations* 9, (1956) : 417.

มีฐานะทางสังคมสูง¹ ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า การตัดสินใจของเกษตรกรนั้นขึ้นอยู่กับผู้มีอำนาจและกลุ่ม ไม้ได้ขึ้นอยู่กับการใช้เหตุผลส่วนตัวของเกษตรกร ซึ่งสามารถยืนยันได้ด้วยการพิสูจน์สมมติฐานในข้อที่ 10 ที่ว่า เกษตรกรที่มีลักษณะมีเหตุมีผลยอมรับโครงการฯ เร็วกว่า เกษตรกรที่มีลักษณะตามแบบประเพณีโบราณ จากการวิเคราะห์ด้วย $t - test$ ปรากฏว่า ไม้มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 นั่นคือ เกษตรกรที่มีลักษณะมีเหตุมีผล ยอมรับโครงการฯ ไม่แตกต่าง กับเกษตรกรที่มีลักษณะตามแบบประเพณีโบราณ

ส่วนผลการวิจัยศึกษาทางของการสื่อสารปรากฏว่า เกษตรกรที่มีการสื่อสารแบบทิศทางเดียวมีจำนวนเกษตรกรมากกว่าเกษตรกรที่มีการสื่อสารแบบสองทิศทาง ซึ่งอาจจะเป็นเพราะ ลูกเสือชาวบ้าน เป็นกลุ่มที่มีลักษณะเชื่อฟังผู้นำ ไม้ชอบโต้แย้งหรือแสดงความคิดเห็น มักจะปฏิบัติตามคำสั่ง ซึ่งไม่มีการโต้ถามและแสดงความคิดเห็นใด ๆ กลับไปยังผู้นำเพียงแต่รับฟังและปฏิบัติตามเท่านั้น จากการวิเคราะห์ด้วย $t - test$ ปรากฏว่า การสื่อสารแบบทิศทางเดียวและการสื่อสารแบบสองทิศทาง ก่อให้เกิดความรู้ในหลักการของโครงการฯ ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานข้อที่ 2 ที่ว่า การสื่อสารแบบสองทิศทาง ทำให้เกษตรกรในเขตตำบลหัวดง อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง เกิดความรู้ในโครงการฯ มากกว่าการสื่อสารแบบทิศทางเดียว การที่เกษตรกรที่มีการสื่อสารแบบทิศทางเดียวไม่มีการโต้ถามและแสดงความคิดเห็นใด ๆ กลับไปยังแหล่งสาร แต่สามารถมีความรู้ในหลักการของโครงการฯ ได้เท่าเทียมกับเกษตรกรที่มีการสื่อสารแบบสองทิศทางอาจจะเป็นเพราะ เกษตรกรที่มีการสื่อสารแบบทิศทางเดียวสามารถไว้สื่อประเภทอื่นในการแสวงหาความรู้ในหลักการของโครงการฯ ได้ เช่น อาจจะได้ถามจากเพื่อนเกษตรกรที่เป็นสมาชิกลูกเสือชาวบ้านด้วยกัน หรืออาจได้ถามจากญาติพี่น้อง ซึ่งถือว่าเป็นการสื่อสารแบบแนวนอน นอกจากนี้เกษตรกรอาจได้รับข่าวสารจากกระดาษรายสัปดาห์ทุกวันและสามารถได้อ่านในทุกหนทุกแห่งแม้กระทั่งตามท้องนา หรืออาจจะอ่านเอกสารสิ่งพิมพ์ทางการเกษตรได้เช่นเดียวกัน และเนื่องจากผู้ทำหน้าที่ในการเผยแพร่โครงการฯ เป็นผู้มีอำนาจ คือมีความรู้ ความเชี่ยวชาญ และสถานภาพทางสังคมที่สูงกว่า ดังนั้นลักษณะการรับสารของเกษตรกรจึงเป็นลักษณะที่เชื่อฟังและตั้งใจฟัง เพราะฉะนั้นการสื่อสารแบบทิศทางเดียวหรือการสื่อสารแบบสองทิศทาง

¹ สมบัติ นาวิการ และ ผู้สตี รุมาคม, องค์การ : ทฤษฎีและพฤติกรรม. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดวงกมล, 2520), หน้า 315-316.

จึงทำให้เกษตรกรเกิดความรู้อิหลักการของโครงการฯ ไม่แตกต่าง

ดังนั้นรูปแบบของการสื่อสารที่ก่อให้เกิดความรู้และการยอมรับโครงการฯ จึงเป็นรูปแบบของการสื่อสารแบบขั้นตอนเดียว โดยทิศทางของการสื่อสารแบบทิศทางเดียว นั่นคือ เกษตรกรยอมรับโครงการฯ ภายหลังจากการเข้าร่วมประชุมเพื่อรับทราบข่าวสารเกี่ยวกับโครงการฯ ที่จัดโดยธนาคารกรุงไทย จำกัด ในครั้งแรก และการที่เกษตรกรมีความรู้อิหลักการของโครงการฯ นั้น เกษตรกรไม่จำเป็นต้องมีการติดตามและแสดงความคิดเห็นใด ๆ กลับไปยังแหล่งสารก็ได้ แต่เกษตรกรสามารถแสวงหาความรู้จากสื่อประเภทอื่นได้ เช่น ติดตามจากเกษตรกรอื่น ญาติพี่น้อง ینگการกระจายเสียงตามสาย หรืออ่านเอกสารสิ่งพิมพ์ทางการเกษตร

ส่วนที่สาม เป็นการวิเคราะห์ประสิทธิภาพของสื่อที่ใช้ในโครงการฯ ในด้านการให้ความรู้ในหลักการของโครงการฯ ผลการวิเคราะห์ด้วย *One-way ANOVA* ปรากฏว่า เกษตรกรที่เปิดรับข่าวสารจากสื่อระหว่างบุคคลภายนอกท้องถิ่นสูง มีความรู้อิหลักการของโครงการฯ ไม่แตกต่างจากเกษตรกรที่เปิดรับข่าวสารจากสื่อเฉพาะกิจ หรือสื่อระหว่างบุคคลภายในท้องถิ่น เช่นเดียวกับสมมติฐานข้อที่ 5 ที่ว่า เกษตรกรที่เปิดรับข่าวสารจากสื่อเฉพาะกิจ สื่อระหว่างบุคคลภายในท้องถิ่น และสื่อระหว่างบุคคลภายนอกท้องถิ่นร่วมกัน มีความรู้อิหลักการของโครงการฯ มากกว่าเกษตรกรที่เปิดรับข่าวสารจากสื่อใดสื่อหนึ่งแต่เพียงอย่างเดียว กล่าวคือ เกษตรกรที่เปิดรับข่าวสารจากสื่อเฉพาะกิจ สื่อระหว่างบุคคลภายในท้องถิ่น และสื่อระหว่างบุคคลภายนอกท้องถิ่นร่วมกัน มีความรู้อิหลักการของโครงการฯ ไม่แตกต่างจากเกษตรกรที่เปิดรับข่าวสารจากสื่อใดสื่อหนึ่งแต่เพียงอย่างเดียวอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 นั่นคือ สื่อแต่ละประเภทมีประสิทธิภาพในการให้ความรู้แก่เกษตรกรได้เท่ากัน แต่สิ่งที่ทำให้ความรู้ของเกษตรกรแตกต่างกัน ถูกกำหนดโดยคุณลักษณะส่วนตัวบางประการ ینگได้แก่ ความทันสมัยของเกษตรกร ดังการพิสูจน์สมมติฐานที่ 9 ด้วยการใช้ *t-test* พบว่า เกษตรกรที่มีลักษณะทันสมัย มีความรู้อิหลักการของโครงการฯ แตกต่างจากเกษตรกรที่มีลักษณะตามแบบประเพณีโบราณอย่างมีนัยสำคัญที่ 0.01

ประสิทธิภาพของสื่อในด้านการชักจูงใจเกษตรกรให้ยอมรับโครงการฯ ผลการพิสูจน์ว่าสื่อแต่ละประเภทมีอิทธิพลแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.01 จากการทดสอบด้วย *Chi-square* ปรากฏว่า สื่อระหว่างบุคคลภายในท้องถิ่น มีประสิทธิภาพมากกว่าสื่ออื่นในด้านการชักจูงใจเกษตรกรให้ยอมรับโครงการฯ ینگเป็นไปตามสมมติฐานข้อที่ 4 และเมื่อใช้สื่อเฉพาะกิจ และสื่อระหว่างบุคคลภายใน

นอกห้องถิ่นร่วมกับสื่อระหว่างบุคคลภายในท้องถิ่นแล้ว จะมีผลในแง่ของการชักชวนใจให้เกษตรกรยอมรับโครงการฯ มากที่สุด ซึ่งผลการวิจัยสนับสนุนสมมติฐานในข้อที่ 6

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า สื่อเฉพาะกิจ สื่อระหว่างบุคคลภายในท้องถิ่น และสื่อระหว่างบุคคลภายนอกท้องถิ่น มีประสิทธิภาพในด้านภาวให้ความรู้แก่เกษตรกร เท่าเทียมกัน แต่ในด้านการชักชวนใจให้ยอมรับโครงการฯ นั้น สื่อระหว่างบุคคลภายในท้องถิ่นมีประสิทธิภาพมากกว่าสื่อประเภทอื่น และเมื่อใช้สื่อทุกประเภทร่วมกันจะมีประสิทธิภาพในการชักชวนใจให้เกษตรกรยอมรับโครงการฯ มากที่สุด

ส่วนที่สี่เป็นการวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของสื่อแต่ละประเภท ผลการวิเคราะห์สมมติฐานข้อที่ 7 ที่ว่า เกษตรกรในเขตตำบลห้วยดง อำเภอเมือง จังหวัดสิงห์บุรี มีความน่าเชื่อถือในสื่อระหว่างบุคคลภายในท้องถิ่นมากกว่า สื่อเฉพาะกิจ หรือสื่อระหว่างบุคคลภายนอกท้องถิ่น โดยใช้ $t - test$ พบว่า ตามทฤษฎีของเกษตรกรสื่อระหว่างบุคคลภายในท้องถิ่น มีความน่าเชื่อถือสูงกว่าสื่อเฉพาะกิจอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 แต่สื่อระหว่างบุคคลภายในท้องถิ่นมีความน่าเชื่อถือไม่แตกต่างจากสื่อระหว่างบุคคลภายนอกท้องถิ่นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 การที่เป็นเช่นนี้อาจจะเป็นเพราะว่าเกษตรกรมีความไว้วางใจในสื่อระหว่างบุคคลภายในท้องถิ่น ในขณะที่เดียวกันก็เห็นว่า สื่อระหว่างบุคคลภายนอกท้องถิ่นย่อมมีความรู้และความเชี่ยวชาญในเรื่องของโครงการฯ ดังนั้นสื่อระหว่างบุคคลภายในและสื่อระหว่างบุคคลภายนอกท้องถิ่นจึงมีความน่าเชื่อถือไม่แตกต่างกัน

ส่วนที่ห้าเป็นการทดสอบโดยการแบ่งเกษตรกรออกเป็นสองกลุ่มคือ เกษตรกรที่มีลักษณะทันสมัย และเกษตรกรที่มีลักษณะตามแบบประเพณีโบราณ เพื่อดูความแตกต่างของพฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารจากสื่อแต่ละประเภท ผลการทดสอบสมมติฐานข้อที่ 8 ที่ว่า เกษตรกรที่มีลักษณะทันสมัย เปิดรับข่าวสารจากสื่อเฉพาะกิจ สื่อระหว่างบุคคลภายในท้องถิ่น หรือสื่อระหว่างบุคคลภายนอกท้องถิ่น มากกว่าเกษตรกรที่มีลักษณะตามแบบประเพณีโบราณ โดยใช้ $t - test$ ปรากฏว่า เกษตรกรที่มีลักษณะทันสมัย เปิดรับข่าวสารจากสื่อเฉพาะกิจ สื่อระหว่างบุคคลภายในท้องถิ่น และสื่อระหว่างบุคคลภายนอกท้องถิ่น ไม่แตกต่างจากเกษตรกรที่มีลักษณะตามแบบประเพณีโบราณอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 การที่ผลการวิจัยไม่เป็นไปตามสมมติฐานอาจจะเป็นเพราะ พฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารจากสื่อแต่ละประเภทของเกษตรกรไม่ได้ถูกกำหนดด้วยลักษณะที่ทันสมัย หรือ ลักษณะตามแบบประเพณีโบราณ แต่ขึ้นอยู่กับกลุ่มและความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างสมาชิกในกลุ่ม ถ้าหาก

สมาชิกของกลุ่มถูกเชื่อมโยงกันโดยสื่อระหว่างบุคคลอย่างมีประสิทธิภาพ การเผยแพร่ข่าวสารจะเป็นไปโดยรวดเร็วและติดต่อถึงกันหมด และสิ่งที่ได้กล่าวไว้ในส่วนที่ส่งแล้วว่า ลักษณะของเกษตรกรเป็นกลุ่มที่เชื่อถือฟังผู้มา ดังนั้นพฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารจึงเป็นในลักษณะที่ว่า เกษตรกรจะเปิดรับข่าวสารจากสื่อที่ไว้ในโครงการฯตามคำบอกกล่าวของผู้มา ดังนั้นเกษตรกรจึงมีพฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารจากสื่อแต่ละประเภทไม่แตกต่างกัน

ส่วนที่หกเป็นการทดสอบโดยการแบ่งกลุ่มเกษตรกรเช่นเดียวกับส่วนที่ห้า ซึ่งเป็นการวิเคราะห์หาค่าความเร็ว-ช้าในการยอมรับโครงการฯของเกษตรกร ตามสมมติฐานในข้อที่ 10 ที่ว่า เกษตรกรที่มีลักษณะทันสมัย ยอมรับโครงการฯเร็วกว่า เกษตรกรที่มีลักษณะตามแบบประเพณีโบราณ ผลการวิเคราะห์ด้วย $t - test$ พบว่า เกษตรกรที่มีลักษณะทันสมัย มีความเร็วในการยอมรับโครงการฯไม่แตกต่างจาก เกษตรกรที่มีลักษณะตามแบบประเพณีโบราณอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 ซึ่งไม่ยืนยันสมมติฐานที่ตั้งไว้ ด้วยเหตุผลเช่นเดียวกับกับสมมติฐานข้อที่ 1 ในส่วนที่ส่งกล่าวคือ การตัดสินใจยอมรับโครงการฯของเกษตรกร ไม่ได้ขึ้นอยู่กับการใช้เหตุผลของเกษตรกรแต่ละคน แต่ขึ้นอยู่กับกลุ่มและการตัดสินใจโดยผู้มีอำนาจ และในส่วนนี้ได้ทำการวิเคราะห์หาค่าว่า เกษตรกรที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมสูง มีลักษณะตามแบบประเพณีโบราณต่ำกว่า เกษตรกรที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมต่ำกว่าหรือไม่ผลการวิจัยปรากฏว่า เกษตรกรที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมสูง มีลักษณะตามแบบประเพณีโบราณต่ำกว่า เกษตรกรที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมต่ำอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.01 ซึ่งสนับสนุนสมมติฐานที่ตั้งไว้ในข้อที่ 11

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาตัวแปรทางด้านการสื่อสารที่มีต่อความรู้และการยอมรับโครงการฯของเกษตรกร ผลการวิจัยทำให้ทราบถึงรูปแบบของการสื่อสาร ประสิทธิภาพและความน่าเชื่อถือของสื่อแต่ละชนิด ดังนั้นผู้ส่งสารในโครงการฯ ควรจะพิจารณาเลือกใช้สื่อให้เหมาะสมกับเกษตรกรซึ่งอาจจะมีลักษณะเฉพาะที่ไม่เหมือนกับผู้รับสารทั่วไป ดังนั้น การเลือกใช้สื่อจึงควรเลือกใช้สื่อตามความรู้สึกรักของ เกษตรกรไม่ใช้ตามความรู้สึกของผู้ส่งสาร และการเลือกใช้สื่อควรให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของงานที่จะทำด้วย

ข้อเสนอแนะ

เพื่อเป็นแนวทางสำหรับผู้สนใจจะทำการวิจัยทางการสื่อสารในโครงการฯนี้ต่อไป ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้คือ

1. การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกตัวแปรทางการสื่อสารเป็นตัวแปรอิสระ ดังนั้นการวิจัยในครั้งต่อไป การทำการวิจัยโดยใช้การสื่อสารเป็นตัวแปรตามดูบ้าง
2. เพื่อให้การวางแผนการสื่อสารของโครงการฯนี้มีประสิทธิภาพและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ควรจะมีการศึกษาองค์ประกอบอื่นในกระบวนการสื่อสาร เช่น ผู้ส่งสาร ล่าร และผู้รับสาร ซึ่งยังไม่ได้นำมาใช้ในการวิจัยในครั้งนี้ และควรจะต้องหาคำตอบในเรื่องดังกล่าวข้างต้นโดยละเอียด
3. การวิจัยในครั้งต่อไป หากจะทำการศึกษาในเรื่องการประเมินผลเกี่ยวกับโครงการฯ ควรใช้วิธีการ *Participant observation technique* อาจจะมีประโยชน์กว่าการศึกษาด้วยวิธีการสำรวจ
4. ในการออกวิจัยภาคสนามนั้น ผู้วิจัยควรจะทำการศึกษาระบบสังคมที่ตนจะเข้าไปทำการศึกษาโดยละเอียดก่อน เช่น วัฒนธรรมนิยม ประเพณี บรรทัดฐาน ค่านิยม ช่วงเวลาอันเหมาะสม-สมควรที่จะเข้าไปทำการศึกษา ภูมิหลังของผู้ที่จะทำการศึกษา ฯลฯ เพื่อเป็นข้อมูลเบื้องต้นในการทำวิจัย และเพื่อที่จะได้รับความสะดวกและความร่วมมืออันดีจากผู้ที่เราจะเข้าไปทำการศึกษาด้วย
5. ในการเก็บตัวอย่าง หากขนาดของตัวอย่างมีขนาดใหญ่เท่าใดก็ยิ่งจะทำให้การวิจัยได้ผลที่ค่อนข้างแน่นอนกว่าและมีความเป็นตัวแทนของประชากรได้ดีกว่า การวิจัยที่ขนาดของตัวอย่างมีขนาดเล็ก

ประโยชน์ที่ได้จากการวิจัย

ผลการวิจัยในโครงการช่วยเหลือลูกเสือชาวบ้านที่เป็นเกษตรกร ตามโครงการสินเชื่อเพื่อการเกษตรแผนสามประสาน ในเขตตำบลหัวดง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร นี้ แสดงให้เห็นถึง รูปแบบของการสื่อสาร ประสิทธิภาพ และความน่าเชื่อถือของสื่อแต่ละชนิดที่ก่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ในโครงการฯ ซึ่งมีประโยชน์ในการนำมาปรับปรุงแผนงานการสื่อสารในโครงการฯ ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังสามารถนำผลการวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการวางแผนการสื่อสารเพื่อนำไปใช้กับโครงการสินเชื่อเพื่อการเกษตรแผนสามประสานยังจังหวัดอื่น ๆ ต่อไป